

gram projekcij odraz tržnega mehanizma povpraševanja in ponudbe. Opozori na kino Metropol, ki je veljal za kino stranke SLS. Kinematograf se je obnašal tržno in je predvajal filme vseh žanrov. Zaradi tega je Jeglič na projekcijo poslal ogle-duha. Zaradi ocene slednjega, da predstave žalijo moralni čut, je Jeglič leta 1915 Slovencu in Rodoljubu pod grožnjo izobčenja prepovedal oglaševanje kinopredstav.

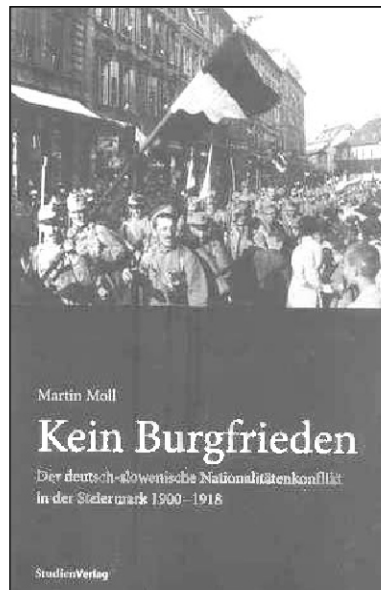
V zadnjem poglavju zastavi avtor ključne probleme morale, s katerimi se je soočala družba na Slovenskem. S tem Polajnar vzpostavi primerjalno dimenzijo med dvema različnima časovnima okviroma, katerih ločnica je vojna, ki je v dobršni meri pomenila konec moralne togosti in absolutne tabuizacije spolnosti. Prva svetovna vojna je bila namreč prelomnica za moralo. Če je bila pred njo osrednja naloga preventiva, je po njej to mesto prevzela kurativa. Občutek dekadence, predvsem med mladimi, in občutek propadanja družbe sta sodobnike vodila do ocene, da je družba bolnik, ki potrebuje zdravljenje.

Željko Oset

Martin Moll, Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900-1918. Studienverlag, Innsbruck 2007, 595 strani.

Za doc. dr. Martina Molla z graške univerze Karla in Franca bi lahko dejali, da je imel dokaj nenavadno pot do visokošolskega učitelja. Rojen leta 1961 je po študiju zgodovine in germanistike na isti univerzi leta 1987 doktoriral iz zgodovine in nato 15 let delal v gospodarstvu, ob delu pa je, v sodelovanju z Inštitutom za zgodovino graške Filozofske fakultete, tudi raziskoval in se strokovno izpopolnjeval. Svoje izsledke je že zgodaj objavljaj v raznih strokovnih revijah. V začetku leta 2003 je bil na graški univerzi habilitiran iz novejši in sodobne zgodovine s habilitacijskim delom *Studien zum deutsch-slowenischen Nationalitätenkonflikt in der Steiermark vor dem und im Ersten Weltkrieg*, s čimer se je dejansko začela njegova "poklicna" zgodovinarska pot.

Njegovo habilitacijsko delo je leta 2007 izšlo pri založbi Studienverlag v Innsbrucku kot znanstvena monografija z naslovom *Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900-1918*. Predelana študija se tako loteva osvetlitve slovensko-nemških nacionalnih odnosov ob koncu dvojne monarhije na Štajerskem, ko je nacionalni konflikt dobil že neslutene dimenzije.

Mollova obsežna knjiga zajema 595 strani s kar 2373 opombami. Knjigo je strukturno razdelil na 15 poglavij. V prvem poglavju je namenil pozornost sami temi knjige, stanju raziskav in virov. Dosedanje raziskave in obstoječe viře je nanizal na 30 straneh, kar daje slutiti, da njegovo delo temelji na obsežni pregledani literaturi in kopici novih virov. V drugem poglavju je podal zgodovinski oris Štajerske v drugi polovici 19. stoletja. V tretjem poglavju se je posvetil nastanku nemškega nacionalizma na Štajerskem, v četrtem pa na drugi strani primerjal slovenski boj (oziroma slovenski nacionalizem) za enakopravnost. V petem poglavju je iskal vzporednice Štajerske in balkanske krize pred prvo svetovno vojno, v šestem pa obravnaval sarajevski atentat in njegove posledice, kar je podal v nadaljevanju (sedmo do trinajsto poglavje) v obliki političnega preganjanja Slovencev na Štajerskem. V štirinajstem poglavju je vzel v pretres odzive na zaostreno politično klimo na Štajerskem, v petnajstem pa stališče Slovencev med prvo svetovno vojno. Na koncu je dodal še obširen povzetek (15 strani), obsežen seznam virov in literature (45 strani), seznam okrajšav (2 strani) in osebno kazalo (5 strani).

Štajerska je bila jezikovno mešana, na severu nemško in na jugu pretežno slovensko govoreča. Slovenci so predstavljali tretjino celotnega prebivalstva. Po obnovi ustavnega življenja v Avstriji se je nacionalizem močno razmahnil, prizanesel pa ni niti (Spodnji) Štajerski. Nemci so se naslanjali na idejo obstoječega posestnega stanja, medtem ko so Slovenci zahtevali enakopravnost na vseh področjih javnega življenja. Glavno mesto Gradec je predstavljalo gospodarski, kulturni in administrativni center, pripadalo pa je "nemškemu" delu dežele. Tudi spodnještajerska mesta so imela nemški značaj, v drugi polovici 19. stoletja pa je slovenska stran načrtno zastavila "napad" na nemške trdnjave (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice). Seveda bi bilo pretirano zapisati, da je le takšno posestno stanje pripeljalo do konfliktov. Pred "zasukom" v nacionalizem so štajerski Nemci in Slovenci živeli brez sporov, značilnih za drugo polovico 19. stoletja. Deželna zavest in pripadnost kroni sta prevladali nad nacionalno pripadnostjo, ki se je oblikovala počasi, a vztrajno. Z marčno revolucijo leta 1848 se je deželna zavest začela počasi "topiti" v prid nacionalni zavesti, z združitvijo Nemčije dobrih 20 let kasneje pa je nacionalizem pravzaprav že zajemal širše množice prebivalstva. Štajerski Nemci in Slovenci so postajali vse bolj sovražniki v eni deželi, prepad med obojimi pa se je z leti samo še stopnjeval in se kazal ob aktualni politiki vlade (okupacija in aneksija BiH, balkanski konflikt pred prvo svetovno vojno), pa tudi na lokalnem političnem prizorišču (od konca sedemdesetih let 19. stoletja se je nemško-slovenski konflikt kazal ob volitvah in drugih političnih manifestacijah).

Z atentatom na prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu pa se je, tako avtor, latentno sovraštvo do nenemških narodov monarhije močno zaostriilo. Proti štajerskim Slovincem se je že poleti leta 1914 vsula toča denunciacij. Obtoženi so bili kolaboracije s srbskimi "klikami", sledile pa so množične aretacije in zapori. Potem ko je akcija stekla v polnem razmahu, ni bilo več možnosti vrnitve. Tudi spoznanje štajerskih oblasti, češ da gre za zmotno postopanje proti štajerski duhovščini, ni več moglo zaustaviti sovražnega nastopa proti njim. Slovenski poslanci so po vnovičnem odprtju državnega zbora naslovili na vlado vrsto interpelacij, ki so navajale politično preganjanje Slovencev, za katere naj bi bili odgovorni spodnještajerski Nemci. Vlada je jeseni 1917 oblikovala dve preiskovalni komisiji, ki sta

v začetku leta 1918 v glavnem potrdili navajanje slovenskih interpelacij. Glavni akter političnega preganjanja pa je bil štajerski deželni namestnik grof Clary, ki je že avgusta leta 1914 ukazal izdelavo seznamov srbofilov. Posebej zanimivo avtorjevo spoznanje pa je zagotovo dejstvo, da med aretiranci sploh niso bili slovenski politični akterji mednacionalnega spopada, pač pa so se med njimi znašli "nepomembneži", ki so v stanju "spozabe" kritizirali vojna leta. Avtor je glavno pozornost v knjigi namenil prav temu pojavu na začetku prve svetovne vojne in skrbno analiziral dogajanje. Po njegovem mnenju je prav ta nacionalni moment povzročil notranji razpad monarhije jeseni leta 1918 in posledično delitev Štajerske. Morda je slednja teza nekoliko pretirana, saj je nacionalni konflikt eskaliral že mnogo prej, politično preganjanje pa nikakor ni bilo glavni vzrok za slovenski "odhod" iz monarhije. Nacionalne razmere so že več desetletij načenjale vsakdanje življenje in se na začetku 20. stoletja še bolj zaostrile. Propadu je tako botrovalo predvsem nerešeno nacionalno vprašanje, ki se je "krpalo" vse od obnove ustavnega življenja naprej, prva svetovna vojna pa je nacionalne spore v monarhiji dokončno "razrešila".

Političnemu preganjanju Slovencev je botrovala vrsta naključnih dejavnikov, glavni krivec za to pa so bila vsekakor slovensko-nemška nasprotja (kot ugotavlja tudi avtor). Prav zaradi tega je rekonstruiral nacionalni konflikt v posebej virulentnem obdobju zadnjih dveh desetletij pred prvo svetovno vojno. Prav tako kot slednje pa je avtor uspel pokazati, da se je prepričanje o slovenski lojalnosti začelo krhati po septembrskih dogodkih leta 1908 v Ljubljani.

Težišče raziskave, ki temelji pretežno na gradivu graškega deželnega arhiva, se osredotoča na prve tedne po atentatu na prestolonaslednika in na prva leta vojne. Mollu je uspelo prikazati usodne nacionalne razmere na Štajerskem, ko je uradna oblast zaradi domnevnih sumov srbofilstva sprožila pravo gonjo proti slovenski duhovščini, kakor tudi to, da je na Štajerskem zevala med obema narodoma ogromna razpoka. Na eni strani je tako stal, tudi uradno podprt, nemški nacionalizem, ki se je vedno bolj nagibal k vsenemškim idejam. Nemško govoreče prebivalstvo, ki se je čutilo ogroženo od "južnega" slovenskega prebivalstva, je svoj izrazni moment našlo v proslavljanju nemško-pruskih monarhov, v čaščenju Bismarckovega kulta, ki je bil seveda za Avstrijo povsem nesprejemljiv, v čaščenju germanstva kot tudi v gibanju proč od Rima (Los von Rom), ki je bilo v bistvu gibanje proč od Dunaja (Los von Wien). V nasprotju z italijanskim liberalnim nacionalizmom je bil avstrijski nemški nacionalizem opredeljen antikatoliško in anti-judovsko.

Po Mollovi oceni je bil do sedaj preveč zapostavljen študij odnosov med nemškimi nacionalci in vsenemci (oziroma vsenemškimi konservativci) v monarhiji. Kar zadeva Slovence v monarhiji, so bili, statistično gledano, manjšina s približno tretjino prebivalstva v deželi. Toda na Spodnjem Štajerskem je bila slovenska stran od osemdesetih let 19. stoletja naprej v popolni ofenzivi. Napad na nemške "trdnjave" je jasno kazal na slovensko odločenost glede njihovih zahtev. Konflikt se je preselil predvsem na podlagi slovenskega "boja" in nemške obrambe v javnost in vsakdanje življenje (šolska in obrambna društva, policija in žandarmerija, učitelji in kleriki). Dunaj se je občasno (predvsem v času Taaffejeve vlade, ki so jo podpirali tudi slovenski poslanci) pokazal tudi kot nekakšen varuh slovenskih (slovenskih) teženj, na drugi strani pa je bil vseskozi "naravni" zaveznik nemške strani.

Konflikt med Nemci in Slovenci je seveda obvladovala tudi propaganda, ki je skušala dosežati (oziroma zagotavljati) ključne in strateške položaje. Ostrina, ki je narekovala ritem, je izhajala tudi iz zunajavstrijskih nagnjenj obeh polov. Nemci so iskali pot k vsenemštvu, med Slovenci se je rojeval občutek jugoslovanstva. Moll je tako rekonstruiral več možnih scenarijev ogroženosti: od nemškega "prodora" proti Jadranu do slavizacije glavnega mesta Gradec. Vse to je bilo zastopano v raznih člankih, brošurah, letakih, govorih ipd. in je konec koncev vodilo k preganjanju "manjšinskih" Slovencev, ki so sicer po atentatu izražali svoje ideje le prek sokolskih srečanj in podobnih "civilnih" združenj.

Moll je svoji knjigi moral posvetiti precej dragocenega časa. Za razliko od kakšnih "splošnih" evropskih pregledov nacionalizmov se je dela lotil z drugačno metodo. Priznati moramo, da se v knjigi postavlja na stran Slovencev, medtem ko so v vlogi "napadalcev" nemški nacionalci. Strankarsko politično življenje je prav tako skušal zaobjeti v karseda objektivni luči. Ni dvoma, da so bili Slovenci ves čas zvesti podporniki habsburške hiše. Kljub temu je prikazal pozitivne odzive štajerskih Slovencev ob srbsko-bolgarski zmagi nad Turki. Toda v majhni meri. Glavna pozornost knjige je namenjena preganjanju slovenskih duhovnikov (18) na Štajerskem. Na drugem mestu stojijo vpleteni uradi in oblasti, od notranjega ministrstva do namestništva, vojske in žandarmerije. Nacionalni konflikt pa je na drugi strani prikazal tudi z lokalnimi vaškimi trači, ko so se pojavile govornice o srbofilstvu med nemško govorečim prebivalstvom na Spodnjem Štajerskem, in denunciacijami proti slovenskim klerikom. Morda bi bilo treba (predvsem za nemško govorečega bralca) ob izdaji izdelati še krajevni register in dodati kak zemljevid ali dva.

Če povzamemo, je Moll v svoji knjigi zaobjel več pomembnih kriterijev, s katerimi slika nacionalizem na Spodnjem Štajerskem. Zaobjel je dvojezični prostor in prikazal konflikt med različnimi narodi. V zadnjem stadiju monarhije je nacionalni moment izvzel iz glavnih centrov monarhije in ga osvetlil skozi periferno Štajersko politično dogajanje. Nacionalizem je prav tako zasnoval na mejnem področju Srednje in Jugovzhodne Evrope. Kot zadnje pa velja izpostaviti slovensko nacionalno rast, ki je, tako avtor, v času, zajetem v knjigi, dokončno izoblikovala popolnoma enakovreden slovenski narod.

Mollova knjiga je za raziskovalce, ki bodo osvetljevali Štajersko na prelomu 19. stoletja in čez, skoraj obvezen pripomoček pri njihovem delu, saj pojasnjuje nacionalni vidik iz drugega zornega kota in predstavlja obogatitev v slovenskem (in avstrijskem) zgodovinopisju. Prav tako pa si zasluži mesto v marsikateri slovenski javni knjižnici.

Filip Čuček